

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.52>
УДК 343.10

ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Дмитренко А.А.,
аспірантка кафедри кримінального процесу та криміналістики
юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

Мазур М.Р.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

Дмитренко А.А., Мазур М.Р. Особливості медіації у кримінальному провадженні України.

Вирішення кримінального конфлікту шляхом діалогу, враховуючи інтереси обох сторін, як потерпілого, так і підозрюваного/обвинуваченого, виправлення особи, яка вчинила таке кримінальне правопорушення, зменшення кількості повторно вчинених правопорушень – усе це є реальним результатом відновного правосуддя.

Однією з найпоширеніших форм реалізації відновного правосуддя є медіація у кримінальному процесі. Упровадження медіації в Україні сьогодні є одним з актуальних напрямів реформування системи доступу громадян до справедливого правосуддя.

Що таке медіація і яке її правове регулювання? Які особливості застосування медіації у кримінальному процесі? Саме на з'ясування цих питань спрямована мета цієї наукової статті.

У статті розкрито поняття медіації у кримінальному провадженні. Проаналізовано чинне законодавство, Проект Закону України «Про медіацію» та міжнародно-правові акти, які регулюють питання медіації у кримінальному провадженні.

У роботі авторами виокремлено особливості медіації у кримінальному провадженні, розкрито їх суть. Особлива увага зосереджена на специфіці суб'єктного складу, тяжкості і виду кримінального правопорушення як одних з критеріїв застосування чи неможливості застосування процедури медіації.

Сучасне українське законодавство передбачає достатньо передумов для можливості примирення між потерпілим і правопорушником, а відтак, і для застосування програм відновного правосуддя, у тому числі і медіації. Правовим інститутом, з яким часто порівнюють медіацію, а подекуди і отожднюють, є угода про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим). В межах статті авторами подається власне бачення на співвідношення означених правових інститутів.

Як підсумок, в статті констатовано існування всіх передумов для запровадження інституту медіації у кримінальному провадженні та необхідність закріплення її на законодавчому рівні.

Ключові слова: відновне правосуддя, медіація, кримінальне провадження, угода про примирення.

Dmitrenko A. A., Mazur M. R. The features of mediation in the criminal proceedings of Ukraine.

Resolving a criminal conflict through dialogue, taking into account the interests of both its parties, namely the victim and the suspect/accused, correcting the perpetrator of the corresponding criminal offence, as well as reducing the number of re-offenders – all are the real results of restorative justice.

One of the most common forms of restorative justice is mediation in the criminal proceedings. The introduction of mediation in Ukraine today is one of the urgent areas of reforming the system of citizens' access to fair justice.

What is mediation and what is its legal regulation? What are the features of the use of mediation in the criminal proceedings? The purpose of this scientific article is to clarify the above issues.

The article reveals the concept of mediation in the criminal proceedings. The current legislation, the Draft Law of Ukraine «On Mediation» as well as international legal acts regulating mediation issues in the criminal proceedings are analyzed.

The article also highlights the features of mediation in the criminal proceedings, reveal their essence. Particular attention is paid to the peculiarity of the subject composition, gravity and type of the criminal offense as one of the criteria for the application of the mediation procedure or its impossibility.

Modern Ukrainian legislation is known to provide sufficient prerequisites for the possibility of reconciliation between the victim and the offender, and hence for the application of restorative justice programs, including mediation. The legal institution with which mediation is often compared, and sometimes equated, is a reconciliation agreement between the victim and the suspect/accused. Within the article, the authors present their own vision of the correlation between the abovementioned legal institutions.

Consequently, the article states the existence of all prerequisites for the introduction of the institution of mediation in the criminal proceedings as well as the necessity of its enshrinement at the legislative level.

Key words: restorative justice, mediation, criminal proceedings, agreement on reconciliation.

Постановка проблеми. Сучасне кримінальне правосуддя здебільшого зосереджується на покаранні та протистоянні, відповідальності злочинця перед державою. Поза увагою воно залишає потерпілих, їх переживання, та й зрештою переживання самого злочинця. Каральний підхід до правосуддя, який існує сьогодні в Україні, має у своїй основі кару і часто, на жаль, унеможливує виправлення та ресоціалізацію правопорушника.

У кримінальному правосудді, де захищається в першу чергу публічний інтерес, можливість реалізації відновного правосуддя дуже проблематична. Однак відновна юстиція знаходить усе більше прихильників і діє в різних країнах світу як альтернативна або додаткова форма реагування на кримінальні правопорушення [1].

Позитивний досвід країн, які впровадили і активно використовують медіацію вже довів свою ефективність та практичність. З огляду на це, імплементація інституту медіації у вітчизняне законодавство, вже не є просто одним із нових способів врегулювання конфлікту, а вимогою часу, що і зумовлює **актуальність** даної наукової статті.

Дослідження інституту медіації, особливостей її застосування у кримінальному процесі привертало увагу чималої кількості вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких Ю. Баулін, О. Виноградова, Л. Головка, В. Гончаренко, О. Комарницька, Н. Крестовської, В. Куц, М. Мазур, Є. Макаренко, В. Мартенко, Н. Нестор, В. Нор, Ю. Притика, Л. Романадзе, Т. Савельєва, С. Сергєєва, Т. Сидорошина, Н. Турман, М. Якимчук та інші.

Незважаючи на успішну світову практику проведення медіації, закріплення в міжнародно-правових актах необхідності її застосування, в Україні досі відсутнє законодавче регулювання цього інституту та не має єдності в підходах до її розуміння та місця у кримінальному провадженні.

Саме тому **метою** цієї статті є аналіз інституту медіації, зокрема виокремлення її особливостей у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Під *відновним правосуддям* слід розуміти будь-який процес, який дозволяє особам, яким було завдано шкоду кримінальним правопорушенням, та особам, які несуть відповідальність за цю шкоду, у випадку їх добровільної згоди, активно брати участь у вирішенні питань, що виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, за допомогою безсторонньої третьої сторони (посередника) [2]. Однією з найпоширеніших форм реалізації відновного правосуддя є медіація.

Виник цей інститут у кримінальних справах наприкінці ХХ ст. на противагу традиційній судовій системі врегулювання конфліктів і був пов'язаний зі зміною головних учасників кримінального процесу. Зокрема, державу та правопорушника було замінено на потерпілого та правопорушника. За мету медіації ставили забезпечення нових учасників можливістю пошуку способу врегулювання конфлікту на взаємовигідних умовах. Тепер у кримінальному процесі їм відводилася активна роль, оскільки вони ставали активними учасниками медіаційного процесу, а прийняття будь-якого рішення вимагало їх взаємної згоди [3].

Першою з європейських країн, яка ініціювала таку форму відновного правосуддя, стала Велика Британія [4, с. 156]. В тій чи іншій мірі медіація сьогодні існує практично у всіх європейських країнах. У Бельгії, Нідерландів, Норвегії, Фінляндії, Великій Британії, Франції, Швейцарії, Австрії вона функціонує як ефективна складова кримінального процесу, що закріплена у національному законодавстві цих країн. Медіацію як форму відновного правосуддя та складову кримінального процесу запровадили країни Центральної та Східної Європи (Чехія, Польща, Словенія, Угорщина та ін.).

Одним із ключових міжнародно-правових документів у сфері медіації є Рекомендація № R (99)19 Комітету міністрів державам-членам про медіацію в кримінальному процесі від 15 вересня 1999 року, яка присвячена посередництву в кримінальних справах. Рекомендація № R (99)19 враховує існування найрізноманітніших форм і підходів до медіації і вказує, що «законодавство повинно сприяти проведенню медіації» та «посередництво в кримінальних справах має бути доступною послугою на будь-якій стадії здійснення правосуддя» [5].

У Рамковому рішенні Ради Європейського Союзу «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 року [6], значна увага приділяється медіації в кримінальному провадженні. Медіація в кримінальному провадженні визначається як процес пошуку до або під час кримінального процесу взаємоприйнятого рішення між потерпілим та правопорушником за посередництвом компетентної особи – медіатора.

З метою виконання взятих Україною на себе зобов'язань як члена ООН та Ради Європи зі впровадження медіації та необхідності її законодавчого закріплення, спеціальний Закон України «Про медіацію», який би визначав її загальні засади та базові принципи поки не прийнятий.

Попри те, що станом на сьогодні в Україні медіація немає свого профільного закону, її визначення міститься в окремих підзаконних нормативно-правових актах. Так, зокрема, у Наказі Міністерства соціальної політики України №892 від 17 серпня 2016 року «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)» під посередництвом (медіацією) розуміється метод розв'язання конфліктів/спорів, за допомогою якого дві або більше сторін конфлікту/спору намагаються в межах структурованого процесу за участю посередника/медіатора досягти згоди для його розв'язання [7].

У Наказі Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України №172/5/10 від 21 січня 2019 року «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» медіації розглядається як добровільна, позасудова процедура, під час якої неповнолітній, який є підозрюваним у вчиненні кримінального правопорушення, та потерпілий за допомогою посередника намагаються врегулювати конфлікт шляхом укладення угоди про застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення [8].

Крім того, сьогодні в першому читанні вже прийнято проект Закону України «Про медіацію», який зареєстрований у Верховній Раді України 19 травня 2020 року № 3504 [9]. Автори законопроекту пропонують розуміти під медіацією позасудову добровільну, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів.

Не зважаючи на відмінність у підходах до визначення поняття медіації, всіх їх пронизують основні її характерні ознаки [10]:

- медіація є особливим видом переговорів;
- обов'язкова участь медіатора;
- медіатор не є представником жодної зі сторін;
- медіатор сприяє сторонам у проведенні переговорів і досягненні взаємоприйнятого рішення;
- медіатор не досліджує докази і не встановлює факти;
- медіатор не примушує сторони до прийняття певного рішення та не надає поради щодо можливих варіантів рішень;
- медіатор не виносить обов'язкового для сторін рішення;
- активна роль самих сторін у переговорах щодо самостійного пошуку можливих рішень.

Застосування медіації у кожній сфері має свої особливості, якщо говорити про медіацію у кримінальному процесі, варто розпочати з того, що конфлікт у даному випадку, це не проста відсутність згоди між двома або більше особами, – це кримінально-правовий конфлікт, змістом якого є вчинене кримінальне правопорушення.

До особливостей слід також віднести специфічне коло суб'єктів. З однієї сторони виступає підозрюваний/обвинувачений, який вчинив кримінальне правопорушення та потерпілий, стосовно якого воно було вчинено. Таким чином, однією з основних умов можливості проведення медіації є наявність особи, яка визнана потерпілою внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Зважаючи на це, медіація не може бути проведена при вчиненні, наприклад, злочинів проти довіри чи у сфері обігу наркотичних засобів, проти основ національної безпеки тощо.

Також варто звернути увагу на те, що не усі кримінальні конфлікти можна (і взагалі потрібно) врегулювати шляхом медіації. Відтак, існують чіткі критерії допустимості проведення медіації як форми відновного правосуддя, які в основному пов'язані з особливостями об'єкта та суб'єкта кримінального правопорушення, його суспільною небезпекою, позицією сторін кримінально-правового конфлікту [10].

Зокрема, медіацію не доцільно застосовувати у випадках коли одна із сторін відмовляється від цього, адже медіація є добровільною процедурою, і скористатися нею можна лише коли і потерпілий, і правопорушник виявлять свою згоду на це.

У випадку вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину; а також окремих категорій кримінальних правопорушень, зокрема пов'язаних із домашнім насильством; зловживання алкоголем, наркотиками чи наявними психічними розладами однієї із сторін, медіація проводиться не може.

Оскільки українське законодавство передбачає можливість для примирення потерпілого і правопорушника, а відтак, і для застосування програм відновного правосуддя, у зв'язку з цим, у науковій літературі існує дискусія про доцільність запровадження медіації у кримінальне провадження, якщо у ньому вже існує угода про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим). Фактично окремі науковці отожнюють ці правові інститути.

Інститут укладення угоди в кримінальному провадженні, на наше переконання, не є медіацією у її класичному розумінні. По-перше, такий підхід обумовлюється тим, що обов'язковою складовою медіації є наявність незалежного та неупередженого посередника (медіатора), який сприяє сторонам у виробленні та досягненні домовленості. Разом з тим, статті 469, 471, 473-476 КПК України [11] не закріплюють необхідність обов'язкової участі медіатора при врегулюванні кримінально-правового конфлікту. Дійсно, частина 1 статті 469 КПК України містить положення, відповідно до якого домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Однак, це є диспозитивним положенням згідно з яким сторони кримінального провадження, якщо виявлять бажання, можуть звернутися за допомогою до іншої особи, в тому числі й до медіатора, для досягнення домовленості стосовно угоди про примирення, а можуть і не звертатися [12, с. 221-222].

По-друге, різні за обсягом вимоги ставляться до змісту угоди про примирення. Так, на відміну від Проекту Закону України «Про медіацію», де передбачені досить загальні вимоги щодо змісту угоди за результатами медіації (ст. 21), законодавець у ст. 471 КПК України досить структурно та детально визначає всі складові такого процесуального документу.

І останнє, суттєва відмінність лежить в основі результату. Так, якщо суд переконається, що угода про примирення може бути затверджена (*авт.* – йдеться про інститут угоди у кримінальному провадженні), він ухвалює обвинувальний вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання (ст. 475 КПК України). Проведення ж медіації у кримінальному провадженні може ґрунтуватися на двох видах нормативної основи¹:

1) на основі норм КК України, зокрема ст. 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям», ст. 46 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим», ст. 66 «Обставини, які пом'якшують покарання», ст. 75 «Звільнення від відбування покарання з випробуванням», ст. 97 «Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру», ст. 105 «Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру» [13].

2) на основі норм КПК України, зокрема глави 35 «Кримінальне провадження на підставі угод» та глави 36 «Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення».

Залежно від того який із варіантів буде обрано, відповідний вплив медіація матиме на хід і наслідки кримінального провадження. У першому випадку успішна медіація може розглядатися альтернативно як підстава для звільнення від кримінальної відповідальності або ж звільнення від відбування покарання з випробуванням, а для неповнолітніх – звільнення від кримінальної відповідальності чи від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру. Також медіація може розглядатися як обставина, яка пом'якшує покарання. У другому випадку медіація також може розглядатися як спосіб (процес, що сприяє) укладення угоди про примирення, на основі якої судом ухвалюється вирок, яким признається узгоджене сторонами покарання і фіксуються їхні домовленості, зобов'язання (якщо кримінальне провадження відбувається на підставі угоди про примирення) або підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення [14].

Висновки. Медіація як альтернативний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту і форма відновного правосуддя являє собою структурований процес в межах якого сторони, за участю нейтрального, неупередженого посередника (медіатора), який об'єднує сторони конфлікту та полегшує комунікацію між

¹ Відповідно до «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» 2019 року.

ними, допомагаючи сторонам дійти згоди, яка задовольнить їх інтереси. При цьому сторони мають повний контроль над процесом прийняття рішення і умовами вирішення спору. Кримінальне провадження, в якому може здійснюватися медіація, обумовлює певні її особливості, зокрема йдеться про такі: існування кримінально-правового конфлікту; наявність потерпілої особи, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоди; специфіка визначення медіабельності спору; процедура проведення; оформлення домовленостей за результатами медіації та форма їх реалізації тощо.

Список використаних джерел:

1. Туманянц А.Р. Відновне правосуддя. Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб. Харків, 2006. Вип. 79. С. 129-134.
  2. Recommendation CM/Rec (2018) 8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters (Adopted by the Committee of Ministers on 3 October 2018 at the 1326th meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://www.coe.int/en/web/prison/home//asset_publisher/ky2olXXHogcx/content/recommendation-cm-rec-2018-8?inheritRedirect=false (дата звернення: 12.11.2021).
  3. Виноградова О.І. Проблеми запровадження інституту медіації. Вісник Верховного Суду України. 2008. № 10. С. 34-35.
  4. Землянська В. В. Запровадження відновних підходів: зміна погляду на кримінальне судочинство. Право України. 2003. № 10. С. 154-156.
  5. Рекомендація № R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах Рада Європи, Комітет Міністрів Ради Європи; Рекомендації, Міжнародний документ від 15 вересня 1999 року № R(99)19. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_828 (дата звернення: 12.11.2021).
  6. Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві : Рамкове рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 р. № 2001/220/JHA. URL: http://uccg.org.ua/bulletin/Articles/03/04-ZaNonodavchi_zasady/030401.pdf (дата звернення: 12.11.2021).
  7. Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації): наказ Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 р. № 892 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16> (дата звернення: 12.11.2021).
  8. Наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України №172/5/10 від 21.01.2019 року «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (дата звернення: 12.11.2021).
  9. Про медіацію: Проект Закону України від 19.05.2020 р. № 3504. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (дата звернення: 12.11.2021).
  10. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський та ін.; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса: Екологія, 2019. 456 с.
  11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20200101> (дата звернення: 12.11.2021).
  12. Біцай А.В. Участь адвоката в медіації: монографія. Київ : Правова єдність : Алерта, 2017. 259 с.
- Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 12.11.2021).
- Застосування програм відновного правосуддя у кримінальних провадженнях на досудовому етапі: Практичні рекомендації. URL: https://www.uaa.org.ua/pub/uploads/articles/about-komitety-presya-mechanizm_v05.pdf (дата звернення: 12.11.2021).